

بسم الله الرحمن الرحيم

توسعه فضاهای شهری مناسب کودکان

با تأکید بر طراحی خیابان

نویسنده: سحر امامی راد

پاییز ۱۴۰۳

شماره گزارش: ۱۰۱

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش:

توسعه فضاهای شهری مناسب کودکان با تاکید بر طراحی خیابان

نوع گزارش: ☒ یادداشت سیاستی ☐ گزارش سیاستی

نام کارگروه: کارگروه عمران و شهرسازی

تهیه و تدوین کنندگان: سحر امامی راد

واژه‌های کلیدی:

۱. کودک
۲. خیابان
۳. شهرسازی
۴. طراحی شهری

تاریخ شروع مطالعه: مهر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار: آبان ۱۴۰۳

مقدمه

انسان ذاتاً یک موجود اجتماعی است و با توجه به این ویژگی، تأثیرات محیط‌های فیزیکی و اجتماعی اعم از شهرها و فضاهای شهری، بر روی شخصیت او بسیار قابل توجه است. در دوره‌ی کودکی و نوجوانی رشد سریعی در افراد رخ می‌دهد و سطح بالاتری از اثرات زیست‌محیطی توسط افراد تجربه می‌شود.

کودکان، آینده‌سازان فردای جامعه معرفی می‌شوند، از این رو ایجاد بسترها و فضاهایی که سبب رشد و توسعه پویایی آن‌ها شود، از اهمیت زیادی برخوردار است. مطالعات نشان داده‌اند که کودکانی که در شرایط شهری با کیفیت پایین زندگی می‌کنند، اثرات نامطلوبی بر سلامت جسمی، ذهنی و شناختی‌شان به وجود می‌آید. اغلب فضاهای شهری موجود فاقد کیفیات و استانداردهای لازم برای استفاده کودکان و نوجوانان است و پیرو آن میزان تعلق خاطر و احساس آرامش و آسایش به این شهرها کاهش می‌یابد. بنابراین ضرورت و الزام بررسی مسائل کودکان به عنوان آینده‌سازان فردای جامعه در شهر و طراحی فضاهای مناسب برای رشد و پویایی آنان در شهر از اهمیت بالایی برخوردار است. هدف از این گزارش با استناد به مفهوم شهرهای دوستدار کودک، ایجاد شرایط زندگی با کیفیت و مطلوب برای همه کودکان با در نظر گرفتن حقوق انسانی و شهروندی آن‌ها است؛ همچنین در ادامه پیشنهادهایی برای طراحی فضاهای شهری قابل سکونت، ایمن، پایدار و شاد برای کودکان ارائه می‌شود که ضمن حمایت از رشد اجتماعی و شناختی آن‌ها، به افزایش حس تعلق خاطر به محل زندگی و دستیابی به توسعه پایدار را ایجاد نماید.

بیان مسئله

یکی از مسائل اساسی امروزه شهرها، عدم توجه به گروه سنی کودکان در فضای شهری است، این در حالی است که کودکان به عنوان شهروندان فعلی و آینده‌سازان فردای جامعه از حقوق و وظایفی برخوردار می‌شوند. بنابراین طراحان و برنامه ریزان شهری باید ایجاد فضاهایی مناسب و مطلوب برای کودکان را در دستور کار خویش قرار دهند. فضای شهری هدف در این گزارش «خیابان شهری» است.

جین جیکوبز (منتقد معماری و شهرسازی معاصر) معتقد است که در اجتماع شهری و در پیوند بین خانه و مدرسه، مهم‌ترین علائق کودک به «ایمنی خیابان، تنوع کاربری زمین، شادابی و سرزندگی شهر» بازمی‌گردد، که کلید اصلی رفع نگرانی‌های اساسی عموم جمعیت و از جمله کودکان و والدینشان است. بنابراین فضای شهر می‌بایستی دارای کیفیت ویژه‌ای باشد تا برای حضور بدون خطر کودک آماده پذیرایی و رشد و بالندگی او گردد.

در علم شهرسازی، مفهوم فضا در ارتباط و نحوه همبستگی بناها معنا پیدا می‌کند. فضای

شهری به عناصر ویژه‌ای در شهر اتلاق می‌شوند که دارای پویایی و حیات باشند و سرزندگی آن‌ها با ارزش‌های زیباشناختی همراه باشد. از این رو خیابان شهری مناسب کودک باید به گونه‌ای طراحی شود که نسبت به سایر فضاهای موجود در شهر تمایز و تفاوت داشته باشد و ضمن دستیابی به اهداف هویتی و تعلق خاطر به رشد و بالندگی کودکان به عنوان آینده‌سازان فردای جامعه کمک نماید.

به طور کلی قدمت مفهوم شهر دوستدار کودک در دنیا و کشور ما در حدود دو دهه است از این رو، مسئله اصلی که ضرورت این گزارش را ایجاد می‌کند، بررسی و بکارگیری این مفهوم در شهرها به عنوان یک رویکرد نسبتاً جدید است که می‌تواند موجبات توسعه پایدار و بهبود کیفیت زندگی را فراهم آورد.

مرور منابع و اطلاعات

مفهوم شهر و فضای شهری دوستدار کودک در کنفرانس (Habitat II) سازمان ملل که در سال ۱۹۹۶ در استانبول برگزار شد، متولد شد. در این کنفرانس بیان شد که ایجاد بسترهایی برای بهتر زیستن کودکان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های یک جامعه سالم است. همچنین اشاره شد که شهرهای دوستدار کودک مناسب‌ترین و مطلوب‌ترین شهرها برای افراد در هر گروه سنی و با هر سطح توانایی جسمی، هستند. در سپتامبر ۲۰۰۰، دبیرخانه شهرهای دوستدار کودک (CFC) در سازمان ملل متحد تأسیس شد و مفهوم شهرهای دوستدار کودک را به عنوان شهرهایی که در آن‌ها حقوق کودکان تأمین و حمایت می‌شود، معرفی نمود. (Özkan Sapsaglam: ۵)

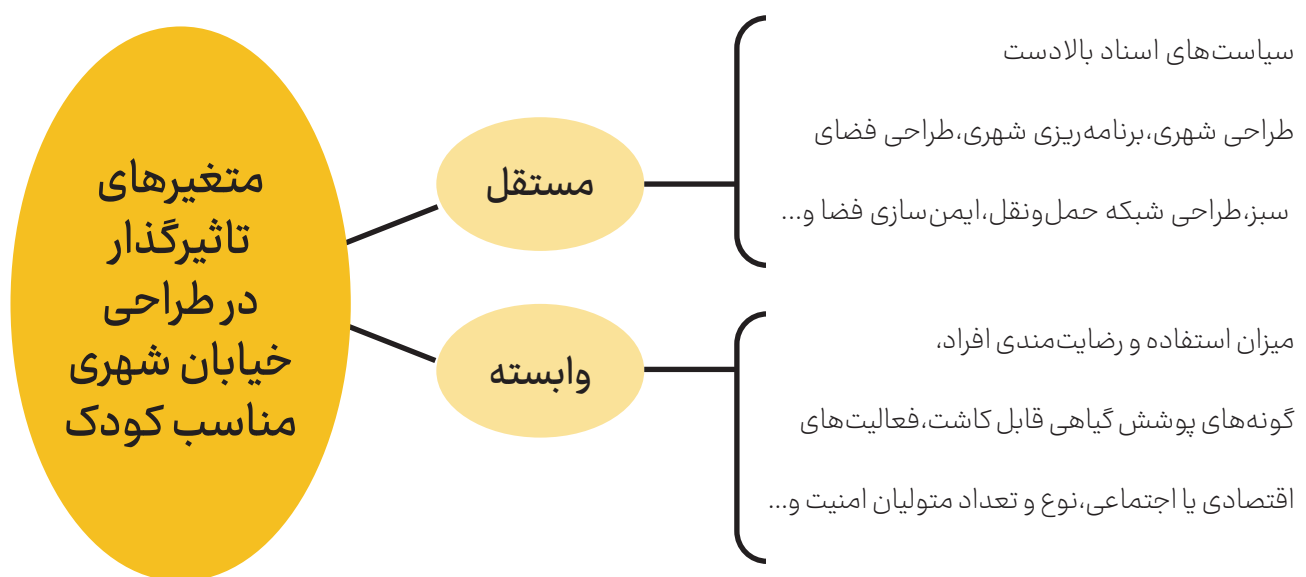
فضاهای شهری دوستدار کودک، به لاتین (Child friendly cities) در سه محور کلی تقسیم‌بندی می‌شوند:

- حقوق اجتماعی و شهروندی
- محیط فیزیکی
- حکومت

این شهرها بر مشارکت و حضور اجتماعی کودکان تأکید دارند و در فرآیندهای تصمیم‌گیری و حکمروایی شهری به کودکان فرصت ایفای نقش می‌دهند، همچنین پایه‌ای برای رشد پایدار کودکان ایجاد می‌کند و کودکان را قادر می‌سازد تا به پتانسیل‌های خود دست یابند و کمک‌های مثبتی به خود و محیط پیرامون خود برسانند. شهر مناسب کودک، فضایی است که در آن به مطلوبیت مسکن و فضای زندگی، خدمات اولیه (بهداشت، آموزش و حمل و نقل)، خانواده و همسالان و جامعه (احساس تعلق و تداوم، ایمنی و امنیت، اکولوژی (محیط طبیعی)، کیفیت شهری و محیطی، تهیه و توزیع منابع، کاهش فقر و حکمرانی خوب توجه شود. ویژگی‌ها شهرهای دوستدار کودک ممکن است در فرهنگ‌ها و مکان‌های جغرافیایی مختلف متفاوت باشند، اما آنچه در موقعیت‌های متفاوت، ثابت و یکسان است، توجه به کودکان و سهم آن‌ها از شهر می‌باشد.

تحلیل داده‌ها و مبانی نظری

خیابان‌های عمومی یکی از پیچیده‌ترین محیط‌های شهری هستند و زمانی که دسته خاصی از کاربران (کودکان) برای استفاده از این فضا معرفی می‌شوند، عناصر بخصوصی در طراحی و برنامه‌ریزی آن‌ها باید مورد توجه قرار گیرد.

شکل ۱: متغیرها - منبع: نگارنده

این مدل مفهومی نشان می‌دهد که عوامل و امکانات متعددی می‌تواند بر رفاه و کیفیت زندگی کودکان تأثیرگذار باشد. به بیان دیگر، یک طراحی شهری مناسب با فضاهای سبز و امکانات مراقبتی مناسب می‌تواند منجر به افزایش فعالیت‌های فیزیکی کودکان، افزایش شادی و رضایت آن‌ها، و در نهایت ارتقاء رفاه و سطح زندگی کودکان در شهرها شود.

همچنین مدل مفهومی ارائه شده، نشان‌دهنده روابط بین متغیرهای مختلف است و به طراحان شهری کمک می‌کند تا فهم بهتری از تأثیرات طراحی شهری و فضاهای شهری بر کودکان داشته باشند. این مدل مفهومی می‌تواند به عنوان یک راهنمایی برای جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل‌های مورد نیاز و ارائه نتایج و پیشنهادات برای بهبود شهرهای دوستدار کودک مورد استفاده قرار گیرد.

خیابان‌ها و میدان‌های دارای آب‌نما، کودکان را به مشارکت و توجه دعوت می‌کند. فروشگاه‌های جذاب و علائم خیابانی، می‌تواند علاقه به مطالعه را به ویژه در کودکان پیش‌دبستانی برانگیزاند. رویدادها و سرگرمی‌های خیابانی، جشن‌ها، جشنواره‌ها، بازارها و فضاهای باز و سبز منشأ علاقه و جذابیت دائمی برای کودکان است.

کودک به مکان‌های مختلفی که ترجیحاً با یکدیگر مرتبط هستند، نیاز دارد. جایی که احساس

در خانه بودن و امنیت داشته باشد. زمانی که کمی بزرگ-تر شد، احتیاج دارد که در اطراف و پیرامون شهر پیاده یا با وسایل عمومی به حرکت و پویایی پردازد به بیان دیگر، باید کل شهر در دسترس او باشد. دسترسی کودکان و نوجوانان به هر نقطه از شهرشان باید امکان پذیر باشد. کودک از طریق برقراری ارتباط مستقیم است که می‌توانند به فردی سالم و اجتماعی تبدیل شود. آن‌ها باید بد و خوب را در فضای شهری تجربه کنند و روابط انسانی را در خارج از محدوده خانه و مدرسه تشخیص دهند. حضور در اجتماع، بروز احساسات و نگرش‌های مفید را در پی خواهد داشت.

برای بررسی موضوع «شهر دوستدار کودک» و ارزیابی شرایط موجود در شهرهای کشورمان، روش تحقیق پیمایشی با استفاده از پرسشنامه به عنوان ابزار اصلی برای جمع‌آوری داده‌ها انتخاب و تهیه شد. این روش به دلیل امکان جمع‌آوری داده‌های کمی از افراد مختلف و امکان تحلیل آماری دقیق‌تر از داده‌ها، برای بررسی ابعاد مختلف موضوع بسیار مناسب است. نمونه‌ای از جامعه مورد مطالعه از طریق نمونه‌گیری تصادفی به صورت برخط و مجازی با جامعه آماری ۵۰ نفر انتخاب شد. این نمونه شامل افرادی از ساکنان محلات مختلف در شهرهای مختلف ایران با اختلافات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است تا نتایج تحقیق، تا حد ممکن قابل تعمیم باشد. قلمرو تحقیقات در مورد شهر دوستدار کودک به صورت موضوعی و مکانی و زمانی است. در این تحقیقات، موضوع اصلی بررسی و برنامه‌ریزی و طراحی فضایی در شهر است که برای کودکان و یا افراد کم‌توان جسمی مناسب باشد. در ادامه پرسشنامه و نتایج آن قرار گرفته است:

۱- آیا محله شما فضاهایی برای بازی و تفریح کودکان دارد؟

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
.	.	۳۲	۱۸	.	تعداد
.	.	۶۴	۳۶	.	درصد

۲- آیا در محله شما فضاهایی برای مسیرهای پیاده روی کودکان و کم توانان وجود دارد؟

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۲۹	۲۱	.	.	.	تعداد
۵۸	۴۲	.	.	.	درصد

۳- آیا ایمنی و امنیت در فضاهای عمومی محل زندگی شما برای کودکان وجود دارد؟

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۱۰	۲۱	۱۹	.	.	تعداد
۲۰	۴۲	۳۸	.	.	درصد

۴- آیا در محله شما مسیرهای ویژه از سایر وسایل نقلیه و دوچرخه سواری مخصوص کودکان وجود دارد؟

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۵۰	.	.	.	.	تعداد
۱۰۰	.	.	.	.	درصد

۵- کودکان تا چه حد در فضاهای عمومی شهر شما ایفای نقش می‌کنند؟

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۹	۲۱	۱۷	۰	۰	تعداد
۱۸	۴۲	۳۴	۰	۰	درصد

۶- آیا امکانات حمل‌ونقل عمومی در شهر شما برای کودکان مناسب است؟

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۲۵	۲۵	۰	۰	۰	تعداد
۵۰	۵۰	۰	۰	۰	درصد

۷- چقدر از زمان فراغت کودکان در شهر شما در فضاهای بازی و تفریح سپری می‌شود؟

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	
۰	۱۷	۱۷	۱۵	۱	تعداد
۰	۳۴	۳۴	۳۰	۲	درصد

هدف از طراحی پرسشنامه ارائه شده، سنجش شرایط و امکانات وضع موجود شهر برای کودکان است که نهایتاً بتوان به وضع ایده آلی که متصور می‌شوند، دست یافت. پرسشنامه طراحی شده شامل پرسش‌های باز و بسته می‌باشد، سوالات باز این امکان را فراهم می‌کنند که افراد به صورت مستقیم در ارتباط با مسائل خود در شهر سخن بگویند. طبقه‌بندی صورت گرفته، برآیند تمامی پرسش‌های انجام شده است. بررسی نتایج آن نشان می‌دهد، فضاهای همگانی و عمومی شهرها پذیرش و دعوت‌کنندگی برای کودکان ندارند به طوریکه بیش از نیمی از افراد مشارکت‌کننده نسبت به شرایط حمل و نقل و مسیرهای دسترسی موجود و فضاهای بازی در شهر نارضایتی نشان داده‌اند، بنابراین توجه به استانداردها و اصول در دسترس برای طراحی خیابان و فضای شهری مناسب کودک، بسیار حائز اهمیت است.

نتیجه‌گیری و ارائه راهکارها

نتیجه‌گیری

خیابان به عنوان محور اصلی عبور و مرور در شهر، باید شامل ویژگی‌هایی باشد که علاوه بر بعد فعالیت و دسترسی، محیطی مناسب برای رشد کودک و آشنایی با نیازها و سرشت فطری او که در دوران کودکی به آن نیاز دارد، باشد. داده‌ها و اطلاعات مرور شده نشان می‌دهد که یک شهر دوستدار کودک نه تنها به بهبود کیفیت زندگی کودکان می‌انجامد، بلکه به توسعه پایدار و اجتماعی کل جامعه نیز کمک می‌کند. در واقع یک خیابان سرزنده و پویای شهری در کنار کارکردهای کالبدی و فضایی خود در شهر، باید ویژگی‌های بخصوصی داشته باشد که از یک فضای یکنواخت، خشن، ملال‌آور و کسل‌کننده متمایز شود.

ارائه راهکارهای پیشنهادی

علاوه بر معیارهای کلیدی ذکر شده برای دستیابی به فضای شهری و خیابان مناسب کودک در شهر، معضلات و چالش‌های اجتماعی کودکان و سیاست‌های حاکم بر جامعه باید به طور جدی و واقعی شناسایی شود و پس از آن تمهیدات به صورت جداگانه برای هر محدوده و مکان محور ارائه شود.

در ادامه مواردی که در هر شرایطی ثابت و دارای اهمیت هستند و بهتر است در طراحی خیابان شهری مناسب کودک در نظر گرفته شوند، به صورت خلاصه ارائه می‌شود:

برقراری ایمنی و امنیت کودکان در خیابان

خیابان باید به گونه‌ای باشد که کودکان هم در رفت و آمد هایشان و هم در حضور و استقرارشان در محیط‌های طراحی شده برقراری امنیت را احساس کنند.

راهکارهای پیشنهادی:

- ۱- به کارگیری نیروها و مسئولان حمایتگر
- ۲- ایجاد محدودیت سرعت برای وسایل حمل و نقل از طریق تابلوها ، چراغ‌های اعلان دهنده و سرعت‌گیرها در محدوده طراحی شده

توسعه محیط‌های طبیعی و فضاهای سبز

استفاده از فضاهای سبز در طراحی‌ها موجب سرزندگی و غنای حسی در محیط می‌شود و به کیفیت و سلامت هوا کمک می‌کند.

راهکارهای پیشنهادی:

- ۱- افزایش درختکاری
- ۲- محافظت و توسعه فضاهای سبز در حاشیه خیابان

ایجاد فضاهایی به منظور تعاملات اجتماعی و بازی

همان‌گونه که از نتایج پرسشنامه یافت شده بود، در بسیاری از محلات، فضای مناسب و کافی برای بازی، تعامل و مشارکت کودکان با یکدیگر وجود ندارد.

راهکارهای پیشنهادی:

- ۱- طراحی و ایجاد فضاهای مجهز و چندمنظوره با استفاده از مبلمان شهری، که علاوه بر بازی و سرگرمی جنبه آموزش و یاددهی داشته باشند.
- ۲- بهره‌گیری از فرهنگسراها در داخل فضای دوستدار کودک
- ۳- شرکت دادن کودکان در طرح‌های کوچک شهری مثل رنگ‌آمیزی بخشی از دیوارهای حاشیه خیابان

ایجاد مسیرهای عبوری مخصوص کودکان

خیابان مناسب کودکان باید شامل مسیر عبور و مرور مخصوصی برای رفت و آمد پیاده و دوچرخه‌سواری ایمن کودک باشد.

راهکارهای پیشنهادی:

- ۱- ایجاد پیاده‌روهای عریض
- ۲- استفاده از نوارهای جداکننده و نرده برای مسیرهای کودکان
- ۳- استفاده از تابلوهای اعلان دهنده و علامت‌گذاری برای مسیر ویژه دوچرخه‌سواری کودکان
- ۴- ایجاد کف‌سازی متفاوت از طریق رنگ‌آمیزی کف یا کاشی‌کاری

حفظ پاکیزگی و نظافت در خیابان

کودکان در برابر آلودگی‌های زیست‌محیطی حساس‌تر و آسیب‌پذیرتر هستند، از این رو پاکیزگی محیطی که کودکان در آن حضور دارند، ضروری است.

راهکارهای پیشنهادی:

- ۱- به‌کارگیری میلمان و امکانات شهری مناسب و دسترس اعم از سطوح‌های زیاده، آبخوری و سرویس‌های بهداشتی
- ۲- آموزش و تشویق مستمر که ضرورت حفظ پاکیزگی را القا نماید.

شکل ۲: راهکارهای پیشنهادی در طراحی - منبع: نگارنده

منابع و مآخذ

- آکرمان، آبراهام- کهن الگوهای شهری از نظر جین جیکوبز و ابنزرهاوارد- مترجم اربابی، راضیه- سال ۱۴۰۰
- Building Child-Friendly Cities for Sustainable Child Development: Child-Friendly City Scale-Child Form – Journals Multidisciplinary Digital Publishing Institute – Özkan Sapsaglam, AliEryılmaz – ۲۰۲۴
- Modeling urban street patterns – Marc Barthélemy, and Alessandro Flammini^۳ School of Informatics, Indiana University, USA – (Dated: April ۲۰۰۸ ,۲)